

PSIHOLOGII, SOARELE ÎN FURCA

Numărul accidentelor, incidentelor, evenimentelor negative, având cauze de natură umană, crește. Este un adevăr relevat de studii sociologice și psihologice prezentate cu ocazia unor simpozioane și congrese internaționale.

În contextul acestor studii este cuprinsă și informația potrivit căreia toți acești autori de accidente, incidente, evenimente au trecut printr-un examen psihologic, examen care nu a pus în evidență nici o disfuncționalitate, care să-i facă inapți pentru a-și practica meseria, pentru a desfășura, în general, o activitate socială.

Mass-media, scris sau vorbit, ne aduce vești terifiante, mai ales din domeniul militar. Soldații care mai au doar câteva zile până la liberare comit crime. Părerea despre ei a celor care-i cunosc este unanimă: sunt apreciați de către cei din jurul lor drept blânzi, cumsecade, oameni care n-au făcut nimănui, niciodată, vreun rău. Alții se sinucid, aparent fără nici un motiv. Unii las, cei mai mulți, înșelăciunile bilete în urma lor, prin care să-și motiveze gestul. În sfârșit, alții violează...

După o perioadă lungă de tăcere și de toleranță, presa atacă. Un realizator TV se întreabă: *Incompetență sau ireponsabilitate?* Destinatarul întrebării este psihologul examinator. Pentru că toți acești criminali, sinucigași, violatori au trecut prin examene psihologice. Unii chiar de mai multe ori de-a lungul unui an.

Instituțiile -"victimă" se văd nevoite să ia măsuri. Ele hotărăsc să acorde o importanță mai mare examenului psihologic. Reprezentanții acestor instituții sunt, de obicei, neștiutori în materie de psihologie. Pentru ei psihologia este un adevărat mister. Misterul înfioară și impune, totodată, respect. De aceea ei, în general oameni ai științelor exacte, științele care au realizat în ultimul secol un progres colosal, vizibil, nu se gândesc nici o clipă la baza acestor eșecuri ale psihologiei ar putea sta chiar... psihologia! Mai exact, nivelul atins în momentul de față de psihologie ca știință. Ei sunt ferm convinși că de vin este psihologul ca persoană, un psiholog anume.

A ezăta confortabil în fotoliu, privind la televizor sau citind presa scrisă, breasla psihologilor primește îngrijorătoare vești cu seninătate, că și cum aceste

evenimente nu ar implica în mod direct destinul ei, profesia ei. *"Toate femeile sunt curve, spune Napoleon, în afară de mama și de sora, dar și ele sunt femei"*. Breasla gânde te cam pe aproape: toți psihologii sunt geniali, exceptând câiva tâmpi care n-au reușit să împiedice... niște crime acolo, ceva violuri... dar și ei sunt psihologi. Fiecare este convins, în sinea lui, că el n-ar fi putut să cadă victimă unei astfel de întâmplări...

Eysenck relatează în cartea scrisă împreună cu fiul său Michael, *Descifrarea comportamentului uman*, un experiment care a avut ca scop demonstrarea caracterului incert al psihodiagnosticului, în cazul bolilor psihice. Experimentul a dat câștig de cauză... ipotezei. Psihiatri și psihologi cu multă experiență au comis un număr îngrijorător de mare de erori în a deosebi indivizii normali de cei cu probleme psihice, dintr-un lot suficient de mare. Cazul a făcut, cum se spune, valuri. A fost condamnat (evident, de către colegii de breaslă) profesionalismul psihodiagnosticienilor implicați în experiment. *"Nu, declarau sentențios psihiatrii și psihologii de la un spital universitar, faimos, desigur, nu ni s-ar fi întâmplat a ceva."* Oricum, au acceptat să se supună și ei experimentului. Rezultatul? Identic!

Între timp, irul evenimentelor cu efecte nefaste continuă... Sunt proaste testele psihologice? Întrebă o domnișoară, reporter la Antena 1. Întrebarea este adresată unui ofițer de armată, cel care l-a avut în subordine pe un soldat care a comis o crimă.

- Nu știu, răspunde ofițerul, dacă testele sunt bune sau proaste, asta este problema specialiștilor; eu pot să spun doar că toți soldații din grupă pe care o conduc au efectuat examenul psihologic, ori de câte ori li s-a cerut!

Dar, oare, specialiștii își dau cu adevărat seama cât de bune sau cât de proaste sunt testele? Greu de crezut. Cei mai mulți dintre psihologi sunt convinși că testele pe care le folosesc ei, bateria lor de teste, este infailibilă. Cei cu aceste teste nu pot da greș.

În contextul acestei aserțiuni vom face o paranteză în interiorul creia vom anticipa câteva din ideile pe care le vom expune pe parcursul articolului. La câteva zile după dramaticul eveniment de la Baia Mare (petrecut cu câiva ani în urmă) în care un jandarm i-a ucis patru colegi,

sinucigându-se apoi, un post de televiziune a găzduit o emisiune specială, dedicată acestei tragedii, la care au participat, prin prezență în studioul sau prin intervenții telefonice, o serie de specialiști: un psihiatru, un comandor (psiholog), un psihanalist. Am remarcat un puternic spirit de breaslă, în general absent în cazul psihologilor, dar este bine că există potențial în acest sens, iar el se exprimă, fie și numai în situații limitări dramatice.

În ceea ce privește conținutul propriu-zis al emisiunii, el s-a caracterizat prin discuții lungi și prea puțin fertile, din care telespectatorul a putut înțelege că problemele sunt mai ales de natură managerială, sunt probleme de organizare și administrare, iar nu probleme științifice. Soluțiile, în opinia respectivilor specialiști, pentru ca situațiile de tragismul celor petrecute la Baia Mare să fie evitate sunt: o investiție mai mare pentru dotarea laboratoarelor de psihologie, prezența mai accentuată a psihologului, alături de soldați, în spațiul realității cazone și urmărirea longitudinală, prin examene psihologice efectuate din trei în trei luni, a comportamentului soldatului, jandarmului etc. Soluții pe care le-ar fi dat o mie de psihologi din o mie, fapt care spune multe. Specialiștii preferau să fie mulțumiți de teoriile cu care lucrează, de metodologii, de instrumentar. Nimic din discursul lor nu făcea trimitere la suportul științific al activității psihologului. Se propunea printre altele și utilizarea testelor de tip proiectiv gen Rorschach, ignorându-se observația, de fapt, demonstrată realizată în urma unor studii longitudinale, făcută de Eysenck, potrivit căreia relevanța unor astfel de teste, a Rorschach-ului în special, este de până în 20%. În acest context vom face și precizarea că relevanța slabă a acestui tip de teste se datorează nu mecanismelor pe care sunt construite, ci interpretării rezultatelor în contextul paradigmei atomiste, iar îmbunătățirile aduse de Exner la Rorschach de pildă, nu credem că se referă la esența problemei și, deci, nu sunt relevante.

În aceeași seară, un alt post de televiziune a fost gazda unei emisiuni științifice în care realizatorul a purtat un dialog cu profesorul Florin Munteanu despre paradigma complexității, despre teoria fractalilor, teoria catastrofelor etc., dar și despre viziunea cuantică asupra psihicului uman a lui Roger Penrose. Profesorul Munteanu a pus în

eviden aplicabile practice ale acestei paradigme la știința comunicării, respectiv, la domeniul social! Cine a avut curiozitatea să urmărească cele două emisiuni și-a putut da seama despre caracterul general, vag, imprecis, fără soluții, în fapt, al discursului psihologilor, comparativ cu pledoaria științifică, precisă, ancorată în realitate, punctiformă, a profesorului Munteanu.

Cele două emisiuni au pus clar în evidență ruptura dintre psihologia actuală, cel puțin despre modul în care se practică ea la noi în țară, și nivelul atins de științele contemporane. Psihologia românească, dar nu doar cea românească, și științele contemporane, par să meargă pe două drumuri paralele, fără să existe vreun semn că s-ar putea întâlni vreodată. Cel puțin în actualul context. Pare din ce în ce mai evident că soluția pentru criza psihologiei va veni, ca și până acum, de altfel, din afara lumii psihologilor. De astădată dinspre fizicieni, mai probabil decât dinspre medici. Încheiem paranteza.

În contextul întrebărilor pe care ni le-am pus până aici, surprinde puțin preocuparea pentru crearea de teste pentru situațiile de selecție de personal, teste care au ca scop diminuarea riscului legat de comportamentul negativ, ulterior, al subiectului selectat.

Câteva ministere au încredințat problema realizării unor teste performante pentru activitatea de selecție, finanțând generos proiectul, unui grup de psihologi din orașul de pe malurile Someșului. Orașul nopților lui Blaga, oraș pe care marele filozof l-a strâmbat, mută ca o lebădă, vorba poetului, când gnostic când agnostic, de la plus la minus cunoaștere...

Grupul este format din cadre universitare: doctori în psihologie, oameni cu credință... Dintr-un material publicat într-un ziar, care redă un interviu cu liderul grupului respectiv, aflăm că testele, au ca scop verificarea modului de funcționare a minții! Dar...

Dincolo de faptul că însuși sintagma de *funcționare a minții* într-o, deja, în contextul problemelor aflate sub incidența codului etic al psihologilor, o problemă mult discutată și disputată pe plan mondial, reflectând, totodată, pregnant și limitele cognitivismului reductionist, surprinde modul de insistență pe ideea caracterului științific al

testelor, precum și pe faptul că ele ar constitui o premier mondial.

Acest ultim aserțiune este o exagerare. Dar, noi românii, marginalizați, împinși la coada Europei, dintr-un sentiment profund de frustrare, am ajuns să suferim de "sindromul realizărilor de nivel mondial". Paradoxal, poate, însă până acum psihologii nu au suferit de acest sindrom. Dar vorba lui Jung, spusă cu înțelepciunea pe care și-o dau anii dinspre amurgul vieții: "*Dacă-mi ar tați un singur om să năstăros, eu m-aș vindeca!*"

Este greu de înțeles, însă, și tipul de argument adus în favoarea caracterului științific al acestor teste. Anume: faptul că au fost validate preponderent prin experiment (!?) Ce să înțelegem de aici, că cele peste 15000 de teste psihometrice care circulă prin lume cu girul Asociației Internaționale pentru Teste, majoritatea având pretenția că măsoară inteligența (este binecunoscut răspunsul dat de Binet care, atunci când a fost întrebat: ce este inteligența?, pus în încurcături, a explodat nervos, printr-o afirmație rămasă în istoria psihologiei: „*Inteligența este ceea ce măsoară testele mele!*”) nu sunt validate prin experiment? Îl vede cineva pe Eysenck sus în altceva în favoarea validării bateriei sale de măsurare a inteligenței decât experimentul?

Dar, în cele din urmă, este experimentul relevant pentru validitatea unui test psihologic? Este suficient doar experimentul pentru a garanta valoarea unui test? Ne întrebăm și noi în deplin acord cu profesorul Constantin Enchescu, pot fi sufletul ori spiritul experimentate în sensul pozitivismului clasic?

Regulile și criteriile pe seama cărora se realizează experimentul pozitivist sunt și vor fi întotdeauna discutabile. Experimentul de tip psihometric este realizat după legile și principiile unui experiment fizic obișnuit, folosindu-se o matematică destinată cantitativului, materiei și materialului.

Dar tocmai în acest fapt constă eroarea. Pentru că, în realitate, și din perspectiva relației temporale t_1 - t_2 , un experiment psihologic nu poate fi repetat. În pofida unei anumite constanțe a personalității sale, în t_2 individul nu mai este același din t_1 . Astfel, variabilele implicate în

experiment nu pot fi controlate, din punctul de vedere al evoluției în timp.

În lumina epistemologiei moderne, orice validare ar trebui să beneficieze de o triadă sinergică: experiment – experiență – teorie, rolul coordonator revenind teoriei. Între experiment și experiență relația este fie de competiție, în măsura în care experiența nu confirmă experimentul, fie de cooperare în cazul în care cele două coincid.

Testele psihometrice suferă de lipsa validării prin experiență! Nici un test psihometric, validat prin experiment sau prin teorie, ori prin amândouă, n-a ajuns să fie validat vreodată și prin experiență! În absența experienței evaluarea subiectului, imaginea despre el este privată de informația privind interacțiunea subiectului cu mediul concret! Este privată, deci, de informația care definește, în ultimă instanță, însuși condiția de existență a individului!

În acest fel funcțiile psihice investigate cu ajutorul testelor psihometrice clasice au o valoare abstractă. Ele pot indica un sens general, dar semnificațiile particulare ale acestui sens rămân necunoscute. Din investigarea individului pe baza unui astfel de model rezultă o imagine schematică despre subiect, despre om; parafrazând un vechi cântec am putea spune că avem în față imaginea unui om "schematic", chiar prea schematic să poată fi adevărat.

Ne aducem aminte că la un congres internațional organizat la noi în țară de către Asociația Națională a Profesioniștilor în Resurse Umane (ANPRU), un psiholog român a prezentat o lucrare cu referire la utilizarea testelor psihometrice în activitatea de selecție a personalului. În timpul discuțiilor care au urmat psihologul respectiv a fost pur și simplu ridiculizat de un manager canadian, un om interesat de rezultatul real, veridic al unei activități de selecție. Un om care, în ultimă instanță, plătește o astfel de activitate. La sfârșitul discuțiilor psihologul era bulversat, tensionat, agitat, replicând că, în cele din urmă, fiecare are părerile lui... *Cum, adică, fiecare are părerile lui?* Adevărul nu poate fi decât unul singur! Reușesc testele psihometrice să ofere un angajat performant sau nu!? Ori realitatea, viața demonstrează că răspunsul la întrebare este negativ.

Oamenii de știință adevărați - e potrivit și expresia "oamenii de știință adevărați", cunosc celebrul model Lorenz, prezentat de meteorologul american purtând acest

nume, în fața Societății Americane de Știință. Un model prin care demonstra că vremea nu poate fi prezisă. Pornind de la o dată inițială a unui sistem neliniar la momentul t : $x(t)$, $y(t)$, $z(t)$, Lorenz a calculat starea sistemului în momentul $t+1$: $x(t+1)$, $y(t+1)$, $z(t+1)$. Fiecare dată era reprezentată de un ir de triplete: (x_i, y_i, z_i) , ele caracterizând starea momentului i . Lorenz a observat spre marea lui surprindere că rezultatele se comportau în mod haotic, adică luau diferite încetare valori aleatorii. De exemplu, introducând în calculator valorile: $(0, 10, 0)$ ca valori ale stării inițiale, a obținut iterările (procedeele de rezolvare utilizat a fost cel al iterărilor succesive), următoarele: $(4, 12, 0)$; $(9, 20, 0)$; $(16, 32, 2)$; $(30, 66, 7)$; $(54, 115, 24)$; $(93, 192, 74)$; $(150, 268, 201)$; $(195, 294, 397)$; $(174, 55, 483)$; $(88, 79, 86)$. Numerele creșteau sau scădeau fără nici o logică. Lorenz a botezat în mod metaforic această divergență "efectul fluturelui"; o schimbare minimă de condiții inițiale (bătăia de aripă a unui fluture în Brazilia, de exemplu) poate avea urmări catastrofale în timp (o tornadă în Texas).

Nu avem decât să construim un model asemănător, cu opt valori, reprezentând cele opt funcții psihice pe care le propune spre examinare grupul clujean, (de ce opt? de ce tocmai acelea? care este teoria care le susține?) și vom avea un răspuns la întrebarea dacă modelul propus de grup are o valoare prognostică reală sau nu.

Noi ne-am fi așteptat, având în vedere că membrii grupului sunt oameni de catedră, ca aceștia să ne ofere o cercetare în care să sesizeze limitele paradigmei în interiorul căreia și-au creat modelul de selecție și să vină cu o propunere de depășire a acestor limite.

Din păcate, în psihologie, doar seriozitatea și aplicarea fidelă și exclusivă a regulilor și principiilor unei științe care poate fi doar complementară cu noua știință, în absența regulilor căreia rezultatul este, de cele mai multe ori, eronat, sunt insuficiente. Dovada: neconcordanța dintre rezultatele obținute la teste și comportamentul ulterior al subiectului.

Este, totuși, de neînțeles, cum este posibil ca de la nivelul catedrei să vorbești despre sistemicitatea psihicului uman, dar să nu-ți dai seama că în activitatea de măsurare realizată cu ajutorul paradigmei atomiste, negi tocmai această sistemicitate. E și mai greu de înțeles cum poți susține în teorie că omul, comportamentul uman se

modelează prin interacțiunea cu mediul extern și nu realizezi că prin modelul actual de testare izolezi individul de realitatea sa concretă. Este greu de înțeles cum nu poți să realizezi că doi oameni care rezolvă un număr de itemi identici, fapt care-i plasează în aceeași clasă pe baza unui etalon statistic, nu sunt, de fapt, egali. Doi indivizi care sunt identificați într-un moment, pe baza rezolvărilor identice, să zicem 30 de itemi rezolvați corect din 100, ca având memorie sau atenție concentrată sau inteligență slabă sau foarte slabă, nu sunt egali! Se ignoră într-un mod brutal unicitatea mecanismelor de autoreglare, se neagă rolul conștiinței ei, stabilindu-se astfel o egalitate forțată, cu un puternic efect negativ asupra prestigiului individului, asupra capacităților sale de devenire. Este posibil ca unul dintre ei, dacă testul se repetă peste numai o oră, să rezolve 50 de itemi ori 70. Iar celălalt să rămână la același nivel, ori chiar să se situeze sub nivelul primului rezultat.

Întocmai noua paradigmă se află abia la început, realizându-se până acum doar câțiva pași mărșăluțind, lipsind, încă, instrumentele și metodologiile specifice. Dar pe de altă parte nu se poate persista la infinit în eroare. Căci modul actual de măsurare în psihologie, văzută prin prisma științelor moderne, este cel puțin incomplet și, grevat de această incompletitudine, devine posibil de a produce erori cu efecte incalculabile.

În primul rând, prin faptul că ignorăm relația spațiu-timp (așa cum toată relația poziție-viteză / poziție-impuls din fizica cuantică), în evaluarea comportamentului uman, o relație supusă principiului nedeterminării al lui Heisenberg. Nu este o simplă opinie, o demonstrează rezultatele, via a...

Și mai ales în domeniile mai delicate, cum este cel clinic. Am prezentat într-un alt articol observația doctorului Liviu Pendefunda, autorul Teoriei Defectului Multiplu și al indicelui de reactivitate cerebrală, privind inexistența vreunei corelații între acuzele mnemonice și performanțele la testele de memorie, indiferent dacă aceste teste au fost aplicate pe subiecți normali, deprimați ori cu leziuni neurologice!!! (experimentul a fost realizat pe 14.000 de indivizi).

Argumentele folosite de grupul clujean, de tipul... *cuvintele nu sunt alese din dicționar, ci sunt stabilite după reguli precise, ori răspunsurile la întrebări sunt precis*

verificate etc., sunt neconvingătoare și în contradicție cu legile științelor morfologice. Nu suntem deloc convinși, de pildă, că în cazul unor teste de înțelegere verbală, o structură de cuvinte determinată precis este mai semnificativ pentru comportamentul subiectului, decât una aleatorie. Dimpotrivă ...

Este vorba aici, insistăm pe această idee, despre limitele paradigmei între care sunt elaborate legile de construcție ale experimentului și, implicit, ale testului. Structuri co-variante, verificarea ipotezelor, clusteri... Un arsenal științific complet. Dar apar înănd unei științe care nu mai permite, de fapt n-a permis niciodată, cunoașterea reală a omului. Știința despre om se bazează astăzi pe alte reguli puse pe altarul cunoașterii încă de la jumătatea secolului trecut.

Mulți psihologi, însă, și nu este vorba numai despre psihologii români, refuză să înțeleagă acest adevăr. În 2003 a avut loc la Viena *Congresul European de Psihologie* care a propus ca temă generală: *Psihologia în dialog cu alte științe*. O temă impusă de realitatea științifică, o temă necesară pentru a pregăti trecerea spre noua paradigmă, despre care se discută de ani. Surprinzător, incredibil chiar, dar mai puțin de 10% dintre participanți au venit cu lucrări care au răspuns acestei teme! E ca și cum la un congres de medicină care ar avea ca temă transplantul de cord, peste 90% din participanți ar veni cu lucrări cu un conținut paralel cu problema transplantului. Dar la un congres de medicină acest lucru nu s-ar întâmpla niciodată. De altfel, de la Congresul European de la Dublin (1997!!!), acolo unde psihologul olandez Ype Poortinga a prezentat lucrarea Brown, Lorenz, Heisenberg precursori ai psihologiei secolului XXI?, nu a mai apărut nici o idee importantă, o idee care să ofere o ansă de progres psihologiei.

Precizăm că congresul din capitala Irlandei s-a desfășurat sub deviza *Dansând pe muchie*, o metaforă sugerând riscul și incertitudinea, atribute ale societății moderne, dovadă că în lumea înaltă a psihologiei se înțelege exact dominantă științifică a momentului. Brown, Lorenz, Heisenberg... adică nedeterminarea, haosul, proprietățile fractale, un apanaj al științelor morfogenetice.

Psihologii nu par a fi în relații tocmai amabile cu alte științe. Este adevărat, unii dintre ei au cunoștințe de

matematic . Pe care le aplic , îns , în mod mecanic. Ei iau adevărul matematic ca pe un adevăr absolut și inatacabil, cu toate că oamenii de știință, matematicienii chiar (vezi, de pildă, René Thom, printre teoreticienii catastrofelor) nu se sfiesc să-l conteste, uneori, chiar foarte dur.

Psihologii, în schimb, sunt foarte mândri (poate fi vorba aici și de un complex de inferioritate) atunci când un model matematic, ori o formulă confirmă rezultatul muncii lor. Să-ți închipuie un picior de bucurie ori de câte ori demonstrează o abatere / corecție / eroare de 0,000000000001, fără să-și pună măcar problema dacă acest rezultat se acordă și cu realitatea, cu experiența concretă, cu logica viului și dacă ajută la o cunoaștere reală a omului. Vorba latinului: *Cui prodest?*... mai ales că, pentru a obține un astfel de rezultat, psihologul muncește, cum s-ar spune, pe brânci, transpiră, face ore suplimentare... și destabilizează echilibrul conjugal.

Există în România psihologi, oameni de știință în general, care, intuind legile și principiile noii paradigme, au scris lucrări ce se constituie în oferte valabile pentru psihologia mondială. Ne gândim, în primul rând, la *Psiholingvistica*, opera și preocuparea de o viață a Tatianeii Slama-Cazacu, lucrare în care raportul dintre sens și semnificație este tratat în spirit modern, existând în modul de abordare propus de autoare multe nuanțe de natură cuantică. Mihai Golu în *Psihologia cibernetica* deschide noi perspective pentru înțelegerea psihicului uman ca sistem. Iar Simion Doru Ogodescu în *Persoana și lumea* insistă, încă din anii '70, asupra nevoii ca cibernetica să evolueze de la logica binară la logica trinară. Viața și-a dat dreptate. Astăzi teoria informației între *DA* și *NU* introduce pe *POATE*. Un *poate* încărcat de incertitudine. Un *poate* care devine astfel un Sens care guvernează, într-un sistem de tip sinergetic, relația dintre cele două semnificații contrare: *DA* și *NU*, pe baza principiului asimetriei. Un *DA* care co-există complementar cu *NU* într-un sistem omogen, ordonat, apoi cele două forțe se deosebesc, în contextul unui sistem eterogen, complex, ca în final să se despartă. Atunci *poate* este *poate da*, *poate nu*. Iar sistemul se află în stare de haos.

Sunt de luat în calcul și în prezent, stabilit între timp în Germania, Dan Gogleaz (*Psihoterapia ca relație a schimbării individuale*), matematicianul Dan Farca (*Sinergetica*

gândirii), doamna Elena Badea (*Flexibilitatea mintal*) care, din păcate, nu mai este printre noi, ori Codrin Ștefan apu (*Psihologia operatorie*).

Foarte importante sunt contribuțiile lui Ion Mânzat, prin aezarea pietrei de temelie la edificiul românesc al Psihologiei sinergetice și al Psihologiei transpersonale (în special prin cartea *Psihologia simbolului arhetipal*), într-o abordare curajoasă, modernă, reprezentând un curcubeu peste timp pe cerul psihologiei românești. În ceea ce privește pe profesorul Mânzat trebuie neapărat să remarcăm *Istoria psihologiei universale* (Ed. Univers Enciclopedic 2007) o lucrare monumentală pentru psihologie în general și pentru cultura românească în special; o lucrare la fel de importantă pentru psihologia românească cum este *Istoria critică a literaturii române* aparținând lui Nicolae Manolescu pentru literatură. Tot în acest context, trebuie să remarcăm realizările Mihaelei Minulescu, admirabil interpret al operei lui Jung, pentru capacitatea de a-l impune pe marele elvețian în conștiința contemporanilor drept un savant vizionar, un precursor, în fond, al psihologiei cuantice. De altfel, în opinia noastră, noțiunea (în fizică) de spin, căm rime cu ajutorul creierului două sau trei particule elementare capabile de o interacțiune tare pot fi judecate ca stări cuantice diferite ale aceleiași particule, trebuie legat de principiul sincronicității elaborat de Jung.

Remarcăm, în același spirit, și anumite articole din revista *Laboratorul câmpului social* coordonat de reputatul profesor ieșean Adrian Neculau, precum și viziunea modernă din cărțile de psihologie organizațională scrise de Mihaela Vlăscianu ori Sofia Chiric.

Noi ne-am raportat în acest articol la bateria de teste propusă de grupul de sub Dealul Feleacului, pentru că reprezintă un model clasic, acel tip de model care pune în evidență marile limite ale paradigmei atomiste.

Aici intervine, în ultimă instanță, și o problemă de morală. Căci nici un psiholog nu îndrăznește să-și asume responsabilitatea asupra posibilelor efecte ale creației sale. Adică să facă o declarație de genul: *Îmi asum responsabilitatea privind valoarea acestor teste. Garantiez că, prin aplicarea concluziilor și recomandărilor rezultate din testare, numai în cazul accidentelor, evenimentelor, incidentelor va scădea. În caz contrar sunt gata să suport toate consecințele.*

În absența asumării unei astfel de responsabilități, asemănătoare în structura ei profundă cu jurământul lui Hipocrate, în absența deschiderii și îmbrățișării unui alt mod de cunoaștere a omului, este dezolant să constatăm cum oamenii se îndreaptă cu speranță spre psihologie, ca apoi, resemnați, să-și însușească, dezamăgiți, rezultatele ei.

Iar psihologul, practicându-și meseria chiar cu maximă seriozitate, va continua să fie în situația celui care crede sincer că poate aduce soarele cu furca în cas.